

יצחק פרליס

איש יהודי מפולין

חייו ופעלו של יאנוש קורצ'אק

יאנוש קורצ'אך – גורל יהודי בבחירה

הרצאה בכנס הבינלאומי לציון שנת ה-100 להולדתו של יאנוש קורצ'אך,
בית לוחמי הגיטאות, 17.4.1978

א

שמעתי מפי איש-חינוך דעה שמן הרao היה להפריד בין קורצ'אך בעל המשנה והמעשה הפגוגי לבין פרקי חייו, ובמיוחד מהפרק האחרון שהפר אתו לקדוש, שכן ערכיהם פדגוגיים שלא איבדו מחשיבותם עד היום הזה נשאים בצלו של הפרק הזה ויוצאים אותו נפסדים מכך. לי נראה היה "סטרילית"-педagogית זו כל-אנכונה, כמגדת לא רק את דמותה האיש שעת שנת המאה להולדתו אנו באים לציין, אלא גם את הערכיהם החינוכיים-פדגוגיים העיקריים הגלומים במשנתו. על כל פנים לא הייתה ממליצה על גישה כזו לנו, לעם היהודי ובמיוחד בארץנו, שאתה קשר קורצ'אך את גורלו, או נכוון יותר רצה לקשר את גורלו ואף החליט על כך, אך לא נסתיע בדבר כיון שהחיב היה לבחור בחירה אחרת, בחירה של גורל היהודי, של מחנך היהודי בתקופה שלא הייתה כדוגמתה לאוצריות בתולדות ישראל.

באחד מחיבוריו האחרונים של קורצ'אך, שנכתב בשנת 1938 – "הנער העקשמי – חי לואי פאסטר" אנו מוצאים את המשפט הבא: "חייהם של אנשים גדולים הם כמו אגדה, אגדה קשה".¹ אנו, בדרך כלל, מתקשים לעבל את המושג "אגדה קשה", גם שתולדות ישראל משופעים אגדות קשות של מקדושים לרוב. לגבי קורצ'אך נוכל להגיד שהוא תזוזיהו היהודי – היהודי בדמותו האוניברסלית.

אולי יש קשר בין אגדה קשה זו לבין אותו משפט קצר שרשם ביוםנו: "תו לי, אלוה, חיים קשים אבל יפים, עשירים, נעלים".² יש בו במשפט הזה משחו דראማטי, ואולי נימה של מליצה. אך אצל קורצ'אך הוא נתגשם במלואו וקיבל את מלאו מובנו השלם בדרך חייו, ובהרהור שני – גם בדרך מותו, שכן

בשתייהן חרג מהנורמות המקובלות של חברתו ותקופתו. בשתייהן בחר בחירה משלו לפי רצונו ומצפונו: בראשית המאה – את דרך חייו וסמוֹר למחציתה – את דרך מותו. בשתייהן טמון המפתח להבנת האיש ואולי גם להבנת משנתו. הדברים המועטים שאני רוצה להעלות כאן מובאים על יסוד מסקנות המשתמעות מחקר העובדות הביגראפיות הפוזורות ברבים מחיבורי ריו. עובדות כאלה נוכל למצוא ב"ילד הטרקלין", "שבוע ביש-מזול", "זידוי של פרפר", עשרות מאמרים ובמיוחד ביום שרשמו בשלושת החודשים האחרונים לחיו בגיטו, ממש עד אותו בוקר שבו הוצאה למבחן השמדה. היום מעלה מקרים ומאירועים מחיי היום-יום, אך גם פרקי זכרונות מן העבר. עבר אינו רק דבר של חלוף ואיננו עוד – עבר של יחיד, של ציבור, עם וחברה הוא אחד האינדיקטורים הטובים ביותר להבנת דרך מחשבתם והתנהגותם בהווה ובעתיד.

אחת מתכונות היסוד שציינו את חייו קורצ'אק הייתה הבחירה. כמו וכמה תחנות-בחירה היו לו בחיו. הבחירה לא הייתה אף פעם מקרית. תמיד מלאה ספקות, תהיות, אך תמיד מודעת, והדומיננטי בה לא היה מה טוב בשבילו – אלא במה כוחה של בחירתו להיטיב לזרות, לחברה, לזכוקים לה ביותר: "אני קיים כדי שיאבחן ויקירו אותי, אלא כדי שאפעל אני ואוהב, אין הסבiba חייבת לעזור לי, אלא אני חייב לדאוג לעולם, לאדם".³

הוא חשב שיש לו מה להגיד לעולם ולאדם – על כן רצה להיות סופר, אך לא נסתיע הדבר בידו. הוא נדחה בידי גסה וכך הגיע לרפואה, שהרי "ספרות היא רק מלים והרפואה מעשים היא ועוזרה לחלש ולנצח".⁴ אך גם בזה לא סגי – לחלש ביותר, לזכוק ביותר, למחוسر תשומת-לב, לבחוד ולסובב מחוسر-הבנה לצרכיו. וכך הגיע לידי, ולילד היותם. לא הייתה זאת החלטה רגשית-פתאומית; היה זה תהליך, שהלך ונתקע. פעלו כאן מניעים חזקים ובסיומו של דבר מצא את עצמו סופר, רפואי ומהנדס – כשהדומיננטי הוא זה האחרון, שלו שיעבד גם את יצירתו הספרותית וגם את הרפואה.

ולא זו בלבד שככל בחירה של קורצ'אק הייתה מלואה בתהיות וספקות, אלא שלא-אחד נשתחה עד שיצאה מן הכוח אל הפעול. זאת נוכל להגיד על היחס שבין קורצ'אק ליהודים ויהודות. למרות היותו מבחינה פורמלית יהודי, הרי לא היה לכך תקופה ארוכה ביטוי ממשי. קורצ'אק נולד "מבולל" ושיכותו האמיתית ליהודים ולהדות באה על דרך בחירה חופשית שלו במשך השנים. ביטוייה הראשוני היה סolidarität, המשכה – הזדהות, וסופה – שיבת מלאה.

קורצ'אק גדל בבית אמיד, שלא היה בו זכר למסורת היהודית. השפה, התרבות וארוחת-ה חיים של בית עורך-דין מצליח לא חבדilo אותו מסביבתו הלא-יהודית ומהחוגים שבהם היו להורייו קשיים ומחלים. בהמשך חייו נתגלה קורצ'אק כאמן הביטוי של השפה הפולנית על כל ניביה וגונניה, שרק מעתים מהסופרים – אפילו שלא מבני-ברית – נתברכו בו.

הוא לא הרבה לכתוב על עצמו ועל בני משפחתו, אך בכל זאת אנו מוצאים כתבי דברים, ובמיוחד ביוםנו, המודרניים עניין רב. תוך קריאה בו מתגלים לנו כמה וכמה פרטים על ילדותו ועל הלכתי-הרוח ששלטו בבית הורייו. מכל חוויות הילדות בולטת חוויה טראומטית אחת שדרכה נפגש לראשונה עם יהודתו והוא רק בן חמיש. הוא רצה להציג צלב על קברו של סנרי, אהוב-לבו שמת ועמד לקברו בחצר-ביתו. העוזרת אמרה שאסור כי הוא ציפור – בעל חיים ירוד, אפילו לבכחות אסור.

חברו למשחק, בן השוער, החמיר יותר בפסק-דין: הכנרי, כבעלין, הוא יהודי. הוא יהודי ואילו על עצמו אמר שהוא פולני, קתולי ולו מצפה גנ-עדן ואילו היהודי – אחרי מותו –אמין לא גיהנום, אך מקום חשוב. המות – היהודי – הגיהנום – גנ-עדן היהודי השחור. "היה עניין להרהר בו", ובאמת חוויה זו הטרידה אותו לא מעט בימי חייו.⁵

במקום אחר ("מאלי פשגולנד") מספר קורצ'אק על זכרו-ילדות אחר, שהשריר עליו רושם כבד וזה לא בביתו-בחצרו אלא ברחוב, בצהרי יום, לעין כל: בשובו עם חבריו מבית-הספר נעמל יחד עם כולם ליד קסרקטיני הצבא הרוסי לחזות בתרגילי האימונים של הקוזאקים על סוסיהם. זה היה מושך ומעניין. לפתח ראה שימושו זורק אבן בראשו של נער יהודי. אחד התחליל ובעקבותיו הלכו אחרים. הוא ראה את הדם נוזל מפניו של הנער היהודי. "הוא אפילו לא התגונן – – – רק התכווף" וספג עוד ועוד. הוא שותת כלו דם והם ממשיכים לזרוק בו אבנים. הלא רואו שהוא כולם פצוע, למה המשיכו לזרוק בו? שאלת זו נשarra תלויה באוויר. גם חוויה זו, כקודמתה, העסיקה את מחשבותיו ולא נתנה לו מנוח שנים רבות.

עניין התקשרותו לחיים היהודיים הוא פרשה מעניינת הרואה לעין מיוחד, אך לא כאן מקומה. ראשית התקשרות זו – הילד היהודי, בעבודתו בבית-החולים היהודי לילדיים, אחר-כך דרך עבודתו בקייטנות כמדרך, בעקביפין, להורייהם ובהמשך הזמן לעסקנים ממיטב האינטלקטואלית היהודית של וארשהDAO, שבחלקם היו מתבוללים או מתבוללים-למחצה, אך היו מסודרים בכל מאודם לביעית הענות של הילד היהודי. אין ספק שכך תרם לעניין הילד

היהודי ולסוציאליות בפועל קונסטרוקטיבית-פלנטרופית למענו. אך את וארשא היהודית האמיתית, של המוני העם, שסקקה חyi תרבות יהודית ונמצאה למרחק כמה רחובות ממנו, לא הכיר ואת שפתה לא ידע; וכך נתגלו הדברים שאת בית-היתומים שיסד ואת העיתון לילדיים שהקים – בשפטו עשם ולא בשפט בני עמו. היידיש הייתה זרה לו ואידיינעה הקימה חיז' ביןו לבין אחיו. לא קריאה, לא כתיבה ולא דיבור וממילא גם לא התרבות. לעיתים, בשעת- הצורך, היה התחליף ליידיש – גרמנית משובשת במקוון, עדותה של סטאה וילצינסקה שפעלה במחיצתו. חיצוי זה – סופר דגול בפולנית ואמנון-שפתה מצד אחד ואידיינעה של שפט עמו שאת קרבתו חיפש ואת ילדיו חינך מצד שני – היה אחד הדברים הטרagiים בחיו עד יומו האחרון.

אך מכאן ועד התבולות האידיאולוגיות מודעת – הדרך רחואה. לא מצאנו אצלו את סוג האידיאולוגיה שפשתה בחלק ניכר של האינטיליגנציה היהודית עוד במחצית השנייה של המאה שעברתה במלכות פולין שדובנוב מציין את נושאיה כ"פולנים בני דת משה", שהתאמזו "לחדור בכל דרך לתוך הציבור הפולני בעוד שהלה דחה אותם בגסות".

בימנו מציין אותו קורצ'אק כ"דמות אשר בעורת מלים חקלקות, ואפילו בהתנצרות, נדחו בכוח ללא בושה אל החברה הפולנית".⁷ הוא ידע את חולשת בני עמו, אך היא עוררה בו סלידה.

תהליך התבולות היהודית (בעיקר של העילית) היה מהיר מאוד. פרק זה, שראשיתו במחצית השנייה של המאה הקודמת, ראוי לעיון מיוחד שלא כאן מקומו. אך בהתקנותנו אחר שרטשו, אנו מוצאים מגילות יותסן מעניינת, גניאולוגיה טיפוסית יהודית של ארבעה דורות.

במקום אחד הוא מספר בחמימות רבה על אביסבו (מצד אמו?), שאת שמו אין אנו יודעים, שזגג היה, משוטט בחצרות האצילים. היה קבוע שימוש וקונה עורות ארנבות, היה מביא לכל מקום בכפרים אור וחום. וכל שבת ותג היה מהר לשוב הביתה.

שמו שלו ניתן לו על פי שם סבו, הרש (הירש), שהוא הנרייך. סבו זה, צבי הירש גולדשטייט, היה רופא בבית החולים היהודי בהרוביישוב, שבסבירות לובלין, משכיל עברי, עסקן ציבורי בעדותו. כתבה בעברית משכילת נמלצת, המצויה באחד מגליונות "המגיד" משנת 1865 בחתיימתו, צבי-HIRSH GOLDSHMIT – דاكتאר מדיצין – מעידה על דמותו.

הבן יוסף – יוסף גולדשטייט, אביו של קורצ'אק היה עורך-דין משכיל, שעשה הרבה להרחבת מדעי היהדות בשפה הפולנית וחיבור שלו על "גירושין לפי דיני התורה והתלמוד" (בפולנית) מעיד על כך. אך תוך

התערותם בחברה הפולנית נעשה החיז' בין השכלה לבין המתבוללות (לפחות לשונית) דק והוא היסס... בכיתו דיברו רק פולנית. ואילו קורצ'אך – הדור הרביעי – מעיד על עצמו: "אין אני יודע לא את הלשון העברית, לא משורריה ולא סופריה. אין אני יודע אפילו את הספרות ביאדיש".⁸ אך בכל זאת מצא את דרכו לעמו בנথיב ארוך בבחירה מודעת, שלבים שלבים ובסך הכל כיהודי פולני גאה.

עוד ב-1910, בו יוכחו עם האנדקים, הציג את עמו צצאי דוד, שלמה; ישעיהו, המכבים, היהודי הלוי ושפינואה, – צצאי מחוקקים, הוגים, משרי רים, האצולה הוותיקה ביותר באירופה.

ואילו על עצמו, לא במעט גואה שלא כדרך הצנועה: "אחד מאבות-אבותי הכיר את החשונאים שהרימו את נס-המרד, ואולי גם נלחם עמם".⁹

ג

קורצ'אך וארץ-ישראל, קורצ'אך והציונות – לכוארה דומה פרק זה בחיו לפרק-חיים של חלק ניכר מהאינטלקנציה היהודית המתבוללת או המתבולת-למחצה באירופה המודרנית. אידיאות נעלות שסופן אשלה החזירו רבים מהם למקורם. לאנטישמיות הייתה השפעה רבה על הגלגולים השונים בחיו כל אחד מהם, איש איש ומשברו, איש איש וגלגוליו.

מאימתי התחיל קורצ'אך לגלות עניין בארץ-ישראל וכיצד התחילו קשריו הראשונים? על כך יצטרך עוד מחקר תחת את תשובתו. על כל פנים, כבר במחצית הראשונה של שנות העשרים, עם התעצמות המפעל הציוני, התחילה ארץ-ישראל לעניין אותו. כבר ב-1920 הוא חותם, עם עוד אישים בולטים מיטיב האינטלקנציה היהודית של וארשה דאו, על קול-קורא לתרמימה בגאות הארץ בדרך של תרומות يوم עבודה. צירוף שמו לרשימת אישים כמו ד"ר גרשון לויין, מ"א הארטגלאס, ד"ר ז. ביחובסקי, ליואן ברנסון, ד"ר ש. גולדפלאם וד"ר אהרן סולובייצ'יק אומר הרבה: אך ממשותיים יותר הם אולי כמה משפטים מתוק ואותו קול-קורא: "במסירת התרומה --- אנו מפגינים לעניינו כל את הקשר שלנו לארץ", או "ערכו של יום העבודה הזה, הוא לא רק חומרי – יש בו גם שגב מוסרי, שכן מבטא הוא את הסolidריות שלנו עם אחינו הבונים בז'נט-אפס ארץ יהודית".¹⁰ באותו שנים אף קשר את קשריו הראשונים עם תנועת "השומר-הצעיר".

אך לא חסרו גם תקופות ירידה. בשנת 1928 נראים לו הדברים המתרחשים בארץ-ישראל כ"ჰזיות תמיות" ו"אשליות נערומים", והוא מדגיש את

התALKמות על אדמת פולין וצופה יסורים רבים בחיבור שני קצרות החוט שנותק לפני אלפיים שנה. ואחרון אהרון, כדבריו, "הכעה 'אדם', עברו עתידו על האדמה – מאפילה בפני קצת על הטעיה 'יהודי'".¹¹ מותר לנו להעריך שהייתה זה ביטוי של תקופה השנים הטובות שלו בפולין, כאשר היה מרכזו במוקד של עשייה ברוכה שהעניקה לו הרגש יצירה וסיפוק רוחני. ואולי – ביטוי למשבר שעבר או על היישוב בארץ. יותר מהכל מתקבלת אולי הגירסה, שראה או את העניין היהודי כמגביל את שאיפותיו האוניברסאליות.

אם כך ואם כך, הייתה כאן איזהבנה של חוקי הסוציאולוגיה היהודית.

בינתיים השתנו התנאים באירופה. התגברות הנאצים בגרמניה ועלית היטלר לשטון הטילו את צלם גם על פולין, שהליך-ירוח אנטישמיים לא חסרו בה אף מקודם. חוג חניכיו בארץ לא נלאה מלפקדר בו שיבקר בארץ

למען יכיר שם את בעית הילד ובמיוחד את החינוך המשותף בקיבוצים.

לבסוף נשבר הkrach: באוגוסט 1934 נתקבל בעין-חרוד מכתב מסטאה וילציגנסקה, שותפותו לעבודה של קורצ'אך בבית-היתומים בווארשה: "קראו נא בתשומת-לב והשיבו תיכף: האם יכול ד"ר קורצ'אך להתגורר מספר שבועות בעין-חרוד? הוא מבקש באופן מוחלט לעבוד בבית-תינוקות ולעשות שם את הכל לפי הצורך. מה שאינו יודע לעשות – למד וידע. העיקר – לא בגני-ילדים, שהרי אינו יודע את השפה". במכבת נוסף أنه מוצאים הערה: "הוא רוצה מאד לראות ולהכיר את עין-חרוד – – אין הוא דורש הרבה: מיטה, שולחן וכיסא. רוצה לעשות הכל בבית-התינוקות ואף לשטוף רצפות".¹² קורצ'אך היה אז בן 56.

שלושת השבועות של שהותו בעין-חרוד החלו מהר. בכוואו ביקש מיד לסdroו בעבודה. ביום עבד במטבח ובערב היה מרצה. למד לדעת את החיים: יחס ילדים עם ילדים והיחסים היהודיים בין הורים לילדים. הוא הדגיש את השלמות בחיי הילדים בקיבוץ לעומת המתחיים בבית-היתומים, החווים לאחר חינוכם בסיסו לסייע חסרת-התקווה שממנה באו, אך היה מופק בהבעת דעתה כוללת על הקיבוץ והחינוך המשותף.

במכתו הראשון, שנכתב בלילה על סיפון האניה בדרך שבבו לפולין, הוא כותב דבריים נרגשים: "רציתי להודות לכם ולהתנצל לפניכם. להתנצל על חוסר-האמון. – – – נסenti על מנת להיווכח כמה איז-אמת יש באמת שלכם, אשר בידה הפקתם את גורלם ואת עתיד נכדיכם – – – טהורם הם המאמצים והשאיפות שלכם – – – המבוקשות ואיזה-הסדרים אנושיים הם – – – אמיתיties היא גבורתכם – – – אינה חורגת אל מעבר לחוג של כוחות-אנוש, אינה מעפילה אל הקדושה. אנחנו – זה יותר מאשר 'אני'".¹³

ובאחד מכתביו מווארשה, לאחר ביקורו בארץ, הוא כותב: "ופליה היא,

בכמה אפשר להתעשר בעשרות ימים קצרים כאלה [עין חרוד] – כמה אפשר ללמידה, להבין, לרכוש – לימים רבים ולתמיד".¹⁴ שנתיים לאחר מכן, ב-1936, ביקר בארץ. אם ביקורו הראשון, ב-1934, יצא לפועל בהשפעת ידידים וחניכים שעמלו וטרחו הרבה על מנת לשכנעו בחשיבות הדבר – הרי ביקורו השני, היה פרי מנייעים עמוקים שלו עצמו, שכן כבר ב Bikuro ha-kodom ששה קסם הארץ את לבו וכבר לא יכול היה לא לנשוע. הפעם נרשומים דבריו אחרת: "הנסינו להשיב לתחיה את הארץ, את השפה, את האדם, את גורלו ואמנתו – – – בראותי את חוף חיפה הרחוקה – פעמה כי המחשבה – המשאלת שmedi שנה בשנה חווורים עלייה בתפילה: 'לשנה הבאה בירושלים' – מתקימת. כאן גבול הגנות. השיבה לאחר אלפיים שנות נזדים ורדיפות. זכיתי והגעתי לך".

כולו מלא התרגשות: "לכשטו ועברו לפני לראשונה שורות הפרדים ותלמי השדות הנחרשים, חשבתי להכuis: – אותו הדבר הן נעשה גם באוסטרליה, גם שם היה מדבר. ומלחמתה של הולנד עם איטליה. מאבקה העקסני של יאנן עם הר הגעש? וכן, הן אין כאן אלא ביצה, רק יתושים ועקרבים, ורק ערבי-בדואי, לא אוכל-אדם – נודד חף מפשע".¹⁵ רק שנתיים לאחר מכן, ב-1938, על רקע המתרחש באירופה ובפולין, התחליל להבין את "שורש הדבר": "ארץ ישראל קשה יותר מארצות שאינן נוגעות לנו מבחינה רגשית – ברזיל, ארגנטינה – – – שם: מה יהיה עלי; פה גם: מה יהיה עליינו? שם: 20-30 שנות חי; פה: אלפיים שנות חיינו".¹⁶

במו עיניו ראה ב Bikuro ha-kodom שנייה את המאבקים בין יהודים לערבים, את הגלים המתריצים של יהודים מאוכזבים ומיאושים מגרמניה שהגיעו לארץ המדברית למחצה, ארץ התנ"ך החרבה, שנתגלתה להם כמקום היחיד שיש בו סיכוי לפתרון הטרגדיה של האדם היהודי, אשר הקרע באירופה נשמה תחת רגליו. בהתאם ניצבה לפניו גם שאלה גורל ילדיו בווארשא.

ד

לא כאן המקום להעלות את ההתרחשויות בפולין בשלוש השנים האחרונות שקדמו למלחמת העולם השנייה, את הסתה הגזענית שזרמה ממערב וסיננה את עצם קיומו של היישוב היהודי בפולין. קורצ'אק נשאר מנוקט מהכל. באחד המכתבים לידי הארץ כותב שי"היסקים והIASקים קרובים לי במידה אחת" ו"התקופה מפעעתה-הרעל" וdoi תחולות,¹⁷ אך הוא מוכחה לעזוב את פולין: "אולי ירושלים תיתן לי כוח". כך ב-1937.

באחד מכתביו משנת 1939 הוא מודה שאין הוא מסוגל לשאת באחריות

לגורל העתיד של ילדיו, כאשר "הגורע ביותר עלול לירוק בפני הטוב שבhem
משמעותו שהוא יהודי".¹⁸

שוב אין לו ספק בבחירה שלו וזויה וראי הדרך גם לילדיו. הוא מחליט
לקיים את אשר הבטיח לילדיו בארץ ומגלה עניין יותר ויותר ביהודי פולין
ובמיוחד בנוער החלוצי המתעד לעלות לארץ. במקתבים לילדיו בארץ הוא
כותב על "נדודים בעירות פולין – – – ברכבת, במכונית ובעגלה. אולי בכלל
זאת תועלת מה", שהרי "עננים הם פה היהודים, שם – אם לצערם אם
לאושרם – ישרים, שאינם מבינים על שום מה, בעצם, כל זאת". צר לו
עליהם.¹⁹

באותן השנים עצמן הוא מוצא את עצמו מתקרב יותר ויותר לתנועות
הנוער החלוציות בפולין: החלוץ, דרור-החלוץ-הצעיר, השומר הצעיר,
הנוער הציוני, עקיבא. הוא משתף בסמינרים שלהם וב诒ותונותם. היו אלה
שנתיים של פרעות שמצאו את ביתויין כבר אז במספר שורות של מי שהיה אחר
כך לגודל מקוני השואה – יצחק קצנלסון:

"גורלו של עם חרש יבר, אהה עוד
היום גדול – וכבר ניטשו צללים".

בחדר קטן שבידרת אחותו, ברוח זלוטה 8 בווארשה, תוך התבודדות,
נתרקמו הלומתו של קורצ'אק על ירושלים, על נופה של ארץ-ישראל –
אנשיה, כוכביה ובניה. מלאי תמייה אלו עומדים לפני השאלה, מהי
ה"אלכימיה" שהולידה בו זיקה כה רגשית, כמעט לא ראיונאלית, לארץ,
שרה אותה בעינו ונסם את אויריה פחות משלווה חודשים בכל ששים
שנות חייו. מה קסם מצא בה? לא קל להסביר על כך. גם הוא התקשה לענות
על שאלה זו.

עוד בשובו מביקורו הראשון בארץ כתב: "שאלת בזה אחר זה כל כוכב
מכוכבי כסיל בשםים, – ואotta צללית אשר להר הגלבוע, מקום שם שוכן
אחד מבתי קברותיכם – – – לא לחשוכה אצפה, כי אם לשאלה – – – ואני
יודע. יודע כבר. הנה השאלה, אשר לה ציפיתי. מודיע בעקשנות כזו אך
ארץ-ישראל צפה ועולה, על אף כל מחשבה מעשית, בעוד שבמזרחה – הרים,
בדרום – מצרים, במערב – יוון ובצפון – פולין".²⁰

ההחלטה נפלה. היתה זאת שוב בחירה, בחירה שנבעה מתוך צירוף הכרתי
ורגשי שלו כאדם, היהודי.

הוא היה מודע לטבעה של הבiology ולחוקה, ידע את כובד החלטתו
 לעלות לארץ בגילו. וכך כתב את הדברים, לפי דרכו:
"יודעים אנו את ציריך-הלייה. אבל פחות הננו נתונים לעצמנו דין וחשבון
על יגיאת-ההרים, לשאת בבטן את הפוי ולחיות חיים כפולים, להזין את

העובר הולך וגדל, בדם ובൺימה, להטוט אוזן להתפתחותו ולהחכמת לצעקה הלידה – כדי לרכוש ילד, להיות אם לבן. כמה נמשך ההריוון, שלאחריו נעשה היהודי הגלותי לאורה מולדתו העתיקה, החדש? – כמדומה שלוש שנים: שנה ראשונה – מצב תמיד של נכר; שנה שנייה – ייאוש ומרד לסרוגין; התקפות חזקות של געוגעים; שנה שלישיית – גידול שקט, כי האדמה היא כבר שלו, – העבודה, השמיים, הנשימה והזעה.

—— ברגש של אידרץון וחוסר אמונה היתי שומע על השפה העברית ועל האותיות העבריות, אף בדמיונות לא השתעשעתי. אולי מקרה הוא, ואולי מיד החכמה והתבונה, שהcacת השורשים בשפה העברית משמשת עדות באמנה וברורה, כמה מן הזרך עברנו כבר, וכמה עוד נשאר לנו ללבת".²¹

בשנה האחרון שלפני המלחמה פירסם קורצ'אק שני סיפוריים אופייניים: "כך אני מהרָה" ו"שלושת המסעות של הרשקה". שניהם מעדים על הרהוריו באותה שנה ואחד מהם מרמז אולי על הכרעתו האישית לקראת הבאות.

ב"כך אני מהרָה" הוא מספר על עצמו: "איני ישן בלילה וכן אני מהרָה". הרפתקוות שונות. בכמה וכמה גירסאות ניתנים הרהוריו המכונינים לעשות למען הצלה היהודים. הוא מגיע בהסתדר אל מלך אנגליה ומסביר לו: "בני-אדם סובלים ענוות וגם אבי ואמי בתוכם, כי רע מאד ליהודים בגולה". הוא מבקש מהמלך רשותו לעלייה לארץ. המלך מסכים, אך השרים והגנראלים מתנגדים, כי העربים זועמים.

אך קיימת גם גירסה אחרת: הוא הגיע לארץ עם עוד יהודים, הם בניים ומפתחים אותה, העربים אינם מסכנים ונלחמים. אך הסוף יהיה "שהיהו דים, תהיה להם מדינה שלהם בארץ ישראל". הגרמנים מתחרטים שכך עוללו ליהודים ומוזמנים אותם לחזור לגרמניה, אך היהודים אומרים: "אין אין רוצחים. די כבר. כל כך הרבה פעמים כבר ניסינו. תמיד מזמינים אותנו ואחר כך מגרשים. מעשיינו נשבע כבר על אדמה שלנו, במלחת שלנו".²²

לכארה סיפור ילדים הרפטקני (בדומה ל"יומם הקסם"), הקשור במאורעות התקופה, ובכל זאת מנוקק מציאות הריאלית. הגירסאות משתנות מפעם לפעם ומסלקות כל חיז' בין מציאות ודמיון, בין המתחש בעולם החיצוני ובין עולמו הפנימי של המחבר. זה סיפור בעל אופי סוריאליסטי המmir את הריאלי, הפשטוט, היגיוני והשכלי בדמיונות, חזונות-שוא וחולומות. אלו הן תופעות דומות מאוד לאותו סוג שיפקד אותו מחדש כעבור שנים אחדות בלילהות הקשים של הגיטו.

אך בכל התהוו ובוهو הדמיוני זהה מפליאה אותנו דזוקא ההבנה שקורצ'אק מגלה בתהליכיים של ההיסטוריה היהודית.

גיבור הספר השני²³ – הרשכה, שמע מפי הרביה שהיהודים עמדו פעם לפניה סכתה השמדה:

היתה אז מלחמה וטיטוס שרף את בית המקדש. כל ספרי הקודש עלו באש. כן ולא: נשרף רק הננייר והאותיות פרחו השמיימה ונשארו בחיים, שכן אותיות התורה הקדושה – חיות לנצח – – אלהים כעס על היהודים ורזה להשמידם, נטל קולמוס וננייר ועמד לחתום על גוריה דין – להשמיד את כל היהודים, את כלם להרוג, להשמד ולאבד, אך האותיות לא הניתנו – – פרחן, הסתתרו ולא נתנו לעשות דבר רע ליהודים – – –

הרשכה עצמו ניסה כבר פעם להגיע לארץ ישראל, אך בדרך חלה ואיכר שמצו אותו החזירו. אמרו לו: רוחקה היא ארץ ישראל ועוד לא הגיע הזמן – – אבל להרשכה אין סבלנות ואין רוצה לחכות. גם המזוקה גברה וכאשר המשמש בישרה את האביב ויבשו קצת הדרכים יצא לדרכו שנית. זמן רב לא חזר. זה סיפור ארוך. לימים אמן חור, אבל היה עיף – – –

אחר כך יצא בפעם השלישית – – – ראה ערים רבות. גר בבתיים שונים, אך לא לארץ לא זכה להגיע. כל זה היה משכבר הימים.

הסיפור הזה עבר מדור לדור, ממש ארבעה דורות: סבא, אבא, נכד ונין".

"עתה" – מספר קורצ'אק – "קיבלתי מכתב מהארץ, אך לא מהרשכה, הוא כבר מזמן אייננו בחיים. המכתב הוא מבוחר צער אחר שהגיע לארץ ועובד בפרק. הוא כתוב: "אני קורא כאן מעט וכן מדובר מעט. אני רואה פה הרבה דברים שעליהם קראתי פעם בספרים. כאשר אני משקה את העצים בפרדס אני רואה את הנמלים המבוּלות ממהירות להציל את ביציהן, הדורות הבאים – – –"

מיهو הרשכה זה? האין זה כותב הספר עצמו ששמו ניתן לו על פי סבו הרש (הירש)? האין זה הנרייך גולדשטייט, נכדו של צבי הירש גולדשטייט – הוא יאנוש קורצ'אק, שהלך לארץ ישראל פועמים, חלם לעלות אליה בשלישית ולא זכה?

מדובר לא זכה? כאשר קיבל מאותו צער את המכתב המספר על הנמלים המבוּלות, ה"ממחרות להציל את ביציהן, הדורות הבאים" – מיהר קורצ'אק להסביר לו: "לו האנשים היו מבינים, שבדורות הבאים טמונה התקווה היחידה שלנו ליצירה, – היו נהגים כאוֹן נמלים".²⁴

כאשר קדרו פניו השמיים ובשרו בואה של סופת המלחמה, תקפוּוּ הספיקות ביחס לכל עניין העליה לארץ, שמא לדחות הכל ולנהוג כמנาง אוטן נמלים, שכן הוא אביהם של מאות יתומים – – –

במכתב של מיכאל זילברברג – מבחן שהtagorr תקופה ארוכה עם קורצ'אק בבית-היתומים בגיטו – אל יצחק צוקרמןanno קוראים את הדברים

הבאים: "בקיץ 1941, באחת מישיבות השבת שלנו עם קורצ'אך, תוך שיחה על ספרו של פראנץ זרפל 'ארבעים הימים של מוסא דאג' הזכרתי לו את התיאור המובה בספר זה, כאשר הרופא עוזב בדרך את הילדים לנפשם על מנת להציל את עצמו. על כך השיב לי קורצ'אך, שדבר כזה לא יכול לקרות בווארשה, שכן הוא לא היה נפרד בשום פנים ואופן מילדיו".²⁵

לאחר ביקורו השני בארץ-ישראל, ב-1937, כתב קורצ'אך: "כוחם וחינוניותם של היהודים ומקורות כמה שמייעטו להdagish גולתם בחיה העתיד והרבו לבקש התעלות ונצחות לעצם בילדייהם. אני מבין את הפחדים, כי הסכנה סכנת תמיד".²⁶

בכוח הכרה זו בחר קורצ'אך את בחירתו الأخيرة.

הערות

1. יאנוש קורצ'אך, *הנער העקשי*, עמ' 126.
  2. *מן הגיטו*, עמ' 151.
  3. שם, עמ' 133.
  - 4.
  5. *מן הגיטו*, עמ' 80-81.
  6. *דת הילד*, עמ' 408-409.
  7. *מן הגיטו*, עמ' 84.
  8. *דת הילד*, עמ' 80.
  9. שם, עמ' 390.
  10. שם, עמ' 449.
  11. שם, עמ' 177.
  12. מכתבים של סטאה וילצ'ינסקה אל רבקה זבקלסקי-שמחוני מיום 11.8.1934 ומיום 24.8.1934, ארכיוון קורצ'אך IX/53, 663/Kr IX/54, 664/Kr IX/54.
  13. *דת הילד*, עמ' 69-70.
  14. שם, עמ' 186.
  15. שם, עמ' 86-87.
  16. שם, עמ' 214.
  17. שם, עמ' 208.
  18. שם, עמ' 221.
  19. שם, עמ' 206.
  20. שם, עמ' 71-69.
  21. שם, עמ' 92-93.
  22. יאנוש קורצ'אך, *סיפורים לילדים*, עמ' 44-61.
  - 23.
  24. *דת הילד*, עמ' 212.
  25. מכתב של מיכאל זילברברג אל יצחק צוקרמן מיום 16.9.1968, ארכיוון קורצ'אך III/31, 124/Kr III/31.
  26. *דת הילד*, עמ' 98.
- Wybór pism II*, s. 125.
- Trzy wyprawy Herszka.*